

qui primi ei adhaerebunt 4. qua aetate incipiant haec omnia.

§. Circa primum sciendum est, quod nutrietur in illis duabus civitatibus in *Corozaym et Bethsayda*; unde super illo verbo *vae tibi Bethsayda* Matth. 11. v. 21. dicit Augustinus: ideo imprecatur, et improbat Dominus istis civitatibus, quia in eis conversabitur filius perditionis, idest Antichristus.

§. 2. A quibus nutrietur; quia a maleficis et magis babilonis, (1) qui docebant eum omnem artem magicam; sicut enim dicit Augustinus: nutrietur enim aspibus malignis, qui propter incantationes suas continuo ei famulabuntur, et assistent ei.

§. 3. Sciendum est, quod primo adhaerebunt ei iudaei, et populus iudaeorum Ioan. 5. v. 43. *si alius veniet* (2) *in nomine suo et illum accipietis*. §. 4. in qua aetate erit cum

(1) Artibus magicis maxime utetur Antichristus de quibus in Apoc. Cap. 13. agitur in glossa; nam arte magica ascendet in aera, ferentibus eum daemomibus; miracula praestigiis suis operabitur per diabolum. Per ipsum enim draco imposturas suas exercens publice adorabitur. Vid. loc. cit.

(2) Vulg. *Venerit*.

haec incipient, quia in adolescentia: Ecclesiastes. 4. v. 15. *vidi cunctos viventes qui ambulat sub sole cum adolescente secundo*, (1) idest cum antichristo. Nam primus adolescens fuit Christus, cui adhaerere debemus.

Sequitur de potestate antichristi circa quod notantur sex 1. de potestate quam habebit, nequitia instigante 2. de potestate, quam habebit a principibus. 3. de potestate quam habebit ad omnes nationes 4. de potestate violenta, quam exercebit per suos subiectos. 5. de potestate quam habebit a diabolo. 6. de usu dictae potestatis. §. Circa primum sciendum est, quod potentia antichristi erit maxima, quam, propria instigante malitia habebit, de qua dicitur apoc. 13. v. 2. *et bestia, quam vidi similis*

(1) Origen. et Victorinus in glossa ordin. in hunc locum: *Post generalem sententiam quae, omnibus patet, quod melior sit adolescens pauper sapiens, quam rex senex et insipiens. super Christo et diabolo sic interpretantur. Vidit ergo in spiritu Ecclesiastes viventes omnes qui possunt adolescentis esse participes, dicentes: Ego sum vita: veteri stulto rege dimisso, Christum sequi, simul duo ex Israel populi significantur; prior qui ante adventum fuit, et posterior qui Antichristum pro Christo suscepturus est, qui prior non penitus est abjectus. etc.*

erat pardo propter varios modos decipiendi , quia valde erit perversus, et plenus omni nequitia. (1) Ier. 13. v. 23. *si mutare potest aetiops pellem suam, et pardus varietatem suam.* (2) Assimilatur autem pardo propter varietatem fraudulentiarum suarum. Fraudulentus valde erit Eccles. 11. v. 31. *multae insidiae sunt dolosi* idest Antichristi ; notatur ergo in pardo ars decipiendi, quam habebit, quia illos, quos decipiet, tales faciet, ut sint digni igne gehennae. Vel comparatur pardo , propter variam philosophorum et magorum affectionem , quam tenebit Item erit potentia sua quan-

(1) Ambrosius: per pardum, qui fertur diversos colores habere, hyppocrisis Antichristi designatur. Qui cum sit futurus homo nequissimus, variis virtutibus se decolorabit, ut facilius stultos, quosque decipiat. Videantur aliae sententiae in hunc locum. Et Augustinus ibid. *Pardo propter varietatem gentium similavit. Et quia temporibus Antichristi cum varietate gentium, et populorum regnum illius erit commixtum, pedes tanquam ursi, duces ejus, os ejus, jusio ejus.*

(2) Idem textus citatur a Lyrano N. 5. *Et bestia propter varietatem vitiorum in quibus obstinatus erit secundum illud Jerem. 1. si potest etc.*

tum ad carnis lasciviam. Iob. 40. v. 11. (1) *virtus ejus in lumbis ejus, et fortitudo ejus in umbilico.* etc Et ideo assimilatur:urso Apoc. 13. v. 2. *Et pedes ejus sunt* (2) *pedes ursi,* qui est luxuriosum et immundum animal. Unde Dan. xi. v. 37. *et erit in concupiscentia* (3) *saeminarum nec quemquam Deorum timebit.* (4) Item erit superbissimus et crudelis ut leo Apoc. 13. v. 2. *et os ejus sicut os leonis.* Ierem. 4. v. 7. *ascendit leo* idest antichristus *de cubili suo et praedo gentium se levavit. Egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem.* (5) Sequitur secundum, scilicet de potentia, quam habebit a principibus, qui achaerebunt ei, et erunt de familia antichristi. Et non solum principes, sed optimates et capita populorum. Amos. 6. v. 1. *vae*

(1) Vulg. *fortitudo ejus in lumbis ejus, et virtus ejus in umbilico.* Sed ejusmodi mutationes haud dici possunt variantes; unde vulgata in omnibus apparet integra, nam haec variationes leviuseulae sunt similesque nullis.

(2) Vulg. *sicut.*

(3) Vulg. *concupiscentiis.* etc.

(4) Vulg. *Curabit.*

(5) Haec omnia tribuuntur Antichristo a pluribus sanctis Patribus in illa glossa ordinaria citatis.

qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte samariae, idest in vana spe et confidentia vestra; optimates capita populorum ingredientiſ pompatice (domum Israel) (1) idest superbe contra Christum ad servitium antichristi. Et separati estis scilicet ab electis, et sanctis in diem malum, idest in diem tribulationis et afflictionis tempore antichristi: et appropinquantis solio iniquitatis idest obsequio et dominio antichristi Apoc. 13. v. 1. vidi de mari bestiam habentem capita septem et cornua decem (2) per quam intelliguntur universi principes mali, qui adhaerebunt ei, et impugnabunt observantes decalogum, idest legem Dei, inter quos erunt multi apostatae christiani veritati resistentes, et prohibebunt fieri Baptismum Apoc. 16. v. 12. et sextus Angelus ef-

(1) Haec verba desunt in codice, certe propter amanuensis negligentiam; sed debent apponi, cum continent praecise id, in quod commentum cadit, ut patet ex se.

(2) Glossa interlinearis idest principes et universos malos, idest eos, per quos principes impugnant decalogum. glossa ordinaria Haimo. Per septem capita omnes reges intelliguntur, per decem cornua omnia regna, multas enim potestates hujus saeculi habebit sibi subditas, quibus et honorem dabit et mundi regna, Domino permittente

udit phialam suam in flumen (illud) magnum Euphratem, et siccavit aquam ejus, idest baptismum fieri impedivit, ut prepararetur via, scilicet antichristo, et daemonibus in regibus idest in falsis christianis, qui in baptismo fuerunt ut reges uncti; ab ortu solis recedentibus scilicet a baptismo, in quo sol, idest illuminatio gratiae datur: et de multis habebunt victoriam corporaliter tamen, quia eos occident, et flagellabunt.

S. Sequitur tertium scilicet de potestate ejus quantum ad omnes nationes Apoc. 13. v. 7. et 8. Data est (illi) potestas in omnem tribum quoad judaeos majores, et populum quoad judaeos minores; et linguam quoad malos christianos et gentem quoad paganos; Et adoraverunt eum, scilicet bestiam (1) idest antichristum, se illi humiliando omnes qui habitant in terram, quorum qui sunt reprobi nomina non sunt scripta in libro vitae Agni, id-

(1) Ambr. Per terram peccatores homines designantur. sed quomodo diabolum adorabunt quem non videbunt? sed adorabunt Antichristum, et in Antichristo diabolum v. glos. ord. in hunc loc.

est Christi. (1) Hic liber est ipse Agnus, in quo erant ipsa nomina, antequam fierent Io. 1. v. 3. et 4. *quod factum est, in ipso vita erat, et vita erat lux hominum*; ipse enim est mens Dei et sapientia. Unde sicut Domus est in mente artificis priusquam fiat actū, sic omnia fuerunt in filio Dei, qui omnium erat exemplar et idea. Sic est ergo liber (vitae) inquantum Deus; (2) inquantum homo est etiam liber vitae, quia dedit nobis exemplum vivendi Eceles. 24. v. 32. *Haec omnia liber vitae et testamentum Altissimi, et agnitio veritatis;*

(1) Ambros. liber vitae praedestinatio est Dei omnipotentis; reprobis non sunt scripti in libro vitae, quia non sunt praedestinati ad vitam aeternam. Rupertus. In libro vitae, idest in opelo, ubi ergo scripta sunt nomina etc. Vid. glos. or. in hunc locum.

(2) S. Thomas pluribus in locis id ipsum demonstrat de libro vitae 1. p. q. 24. 1. et de veritate q. 71. *Liber Dei est Christus, vel est praedestinatio, seu notitia eius* 1. q. 24. 1. 4. Et in 3. d. 31. q. 1. 2. probat Christum secundum naturam humanam dici librum vitae, quia est universale exemplar vitae, et in 1. q. 39. 8. ait quod liber vitae in divinis dicitur essentialiter non autem personaliter; et quod appropriatur filio ratione notitiae, Spiritui Sancto ratione vitae. Et in ps. 39. ait, quod Pater dicitur caput libri, quia est principium filii. V. 3. d. 31. q. 1. a. 2. q. 1. 4.

*agni dico, qui occisus est in Abel, et in ceteris membris suis.* (1) Vel signatus occidi in morte Abel ab origine mundi, idest statim post originem. Vel occisus est et praeviusus, et praecoordinatus occidi ab aeterno in tempore. Unde ab origine idest ante originem mundi Eccel. 24. v. 14. *ab initio et ante secula creata sum* idest praevisa creari, quantum ad humanitatem, cujus pars fuit anima a Deo creata. Sic ergo potestatem habebit quantum ad omnes nationes, quia de omnibus nationibus mundi habebit multos.

§. Quarto sequitur de potentia violenta quam exercebit per suos, et potentia inducente. Potentia inducens erit operatio miraculorum Apoc. 13. v. 13. *et faciat signa magna ut etiam ignem faciat* (2) *de coelo descendere in terram* ad literam, per doemonum operationem. nec est hoc incredibile cum hoc alia

(1) In glossa ord. Occisus in suis, ut in Abel, vel quia ante omnia dispositum est, quod in fine temporum occideretur. Vel occisus idest in agno mystice, quem Abel obtulit, vel in ipso Abel a fratre occiso praefiguratus est. Ambros. Agnus ab origine mundi occisus est, quia eius mors ab exordio generis humani in sanctis patribus praefigurata est.

(2) Vulg. fecit.

vice fecerit Iob. 1. v. 16. *Ignis venit, et cunctas oves puerosque consumpsit* (1). Et hujus ratio est, quia in iis, quae sunt naturae habet diabolus potestatem, permissione Dei. Vel ignem faciet de coelo descendere, quia spiritus malignus descendet in falsos apostolos, et nuncios antichristi; sicut Spiritus Sanctus descendit in Christi apostolos. (2) Et hoc publice faciet, unde sequitur in praemissa auctoritate Apoc. *in conspectu hominum*. Unde jactabunt, se esse meliores, quam apostoli Christi fuerint, qui spiritum receperunt in conclavi act. 2. v. 2. *factus est repente de coelo sonus etc*, (3) et per hoc multos ad se convertet. Unde dicitur Apoc. 13. v. 14. Et per

(1) Vulg. *Ignis Dei cecidit e coelo, et tactas oves puerosque consumpsit.*

(2) Omnes hujusmodi expositiones probantur in citata Glossa. Verbo *Ambros.* qui ait: legimus in libro Job. diabolus ex permissione Dei ignem de coelo fecisse descendere et oves Job. puerosque consumpsisse. Quod ergo illic per semetipsum fecit, hoc per Antichristum et sequaces ejus extremo tempore faciet.

(3) Ita enim exponit glossa ordinaria verbo *in conspectu* ut omnes nimirum videre possint, cum apostoli in conclavi acceperunt.

hoc seducet multos habitantes in terra idest, finaliter amantes terrena, et divina postponentes. 1. Mach. 1. v. 43. 44. *ut relinqueret* (1) *unusquisque legem suam; et consenserunt omnes gentes secundum verbum regis Antiochi*, idest Antichristi. *Et faciet multa signa;* (2) ideo sequitur Apoc. 13. v. 14. *propter signa quae data sunt eis* (3) scilicet permissione divina ipsis falsis apostolis, quare *in conspectu bestiae*, idest Antichristi, ad ejus invocationem miracula (4) facient ejus apostoli. Et ideo faciet se idem Antichristus adorare ab hominibus. Unde dicitur Apoc. 13. v. 14. *et dicet* idest praecipiet *habitantibus in terram, ut facient imaginem bestiae* idest Antichristi, conformando se ipsius malitiae; sed heu, quot sunt hodie, qui portant imaginem bestiae idest Antichristi secum impressam in cordibus suis per prava opera! Qui-

(1) Scilicet *Scrispsit rex Antiochus omni regno suo, ut esset omnis populus unus, et ut relinqueret etc.* In codice mutilus est textus, quippe ad sensum affertur.

(2) Vulg. *Et fecit signa magna.*

(3) Vulg. *illi.*

(4) Scilicet falsa, ut jam dixit superius.

bus dicitur Matth. 12. v. 20. *Cujus est imago haec et superscriptio?* Et propter hoc bonum est, quod faciamus consilium Apostoli 1. cor. 15. v. 49. *sicut portavimus imaginem terreni portemus imaginem coelestis.* Ipse etiam Antichristus faciet fieri imaginem suam statuam, quae dabit responsa potestate daemonis Apoc. 13. v. 15. *Et datum est illi scilicet Antichristo (data est) potestas ut daret spiritum imagini bestiae, et ut loquatur ipsa imago bestiae.* Et in hoc apparebit magna ejus potestas, quia ipsam imaginem faciet loqui. (1) Ergo videtur quod habebit spiritum? Respondeo. Verum est quod habebit spiritum inhabitantem, vel residentem non unitum, ut ipsa imago bestiae loquatur, sed ad litteram per spiritum praesidentem sicut antiquitus de idolis daemones dabant responsa. (2)

(1) Ambrosius. Sed et hoc quosdam magos fecisse legimus; faciebant quippe per artem necromanticam, ut staturae viderentur moveri, et loqui. Imago speciem habet hominis, sed non est homo. Similiter et Antichristus propter operationem signorum putabitur esse Deus etc.

(2) Vide 1. p. q. 89. 8. 2. ubi ex Augustino probat S. Doctor. dispensatione divina permissum aliquando fuisse, ut non dominante arte magica, sed dispensatione occulta, quae pytonissam, et Saulem latebat se ostenderet spiritus justi etc. Vide etiam 22. q. 95. 4. 2.

Vel spiritualiter exponendo *imagini bestiae* idest illis, qui conformabuntur bestiae idest Antichristo, per consensum imitando ipsum, dabit spiritum, idest ut variis linguis possint loqui (1). §. Sed quomodo hoc dabit diabolus qui etiam non potest dare scientiam? (2) Respondeo Diabolus autem faciet eos loqui secundum visionem hominum; vel quia ipse in eis loquetur (3).

§. Item sequitur de potestate violenta quam exercebit per suos apostolos Apoc. 13. v. 11. *Vidi aliam bestiam ascendentem de terra* idest pseudo Apostolos, ubi notatur eorum crudelitas in eo, quod dicit *bestiam*, quia nihil facient, aut intelligent secundum usum rationis; sed crudeliter saevient in sanctos. Deuter. 32. v. 24. *dentes bestiarum immittam*

(1) Haec etiam expositio probatur pluribus in glossa citatis.

(2) Etenim etsi in daemoniis videantur signa scientiae propriis dictae, tamen daemoniaci nesciunt quid loquantur, quando daemon loquitur in eis; sicut nec serpens, quo diabolus tentavit Evam, nec asina qua angelus locutus est ad Balaam. 22. q. 165. 2. 4.

(3) Vid. 22. q. 171, 6. 1. et in Job. 41. lect. 2. Item in Isai. 13.

*in eos*, idest falsos apostolos Antichristi, qui eorum mala doctrina corrodent fideles. Qui ut serpentes furebunt in sanctos. ps. 57. v. 5. *furor illis secundum similitudinem serpentis. Vel dentes bestiarum*, idest malos christianos et apostatas, qui deterius ecclesiam persecuntur, quam gentiles, de quibus in ps. 56. v. 5. *dentes eorum arma* scilicet ad defendendum sum principem idest antichristum et suum errorem; et *sagittae* ad fidelium percussione[m], et *lingua eorum gladius acutus*; corda siquidem seducentes per pravae, et damnabilis doctrinae eruditionem. Falsi enim christiani et apostatae apostolos antichristi falsos fovebunt, et nutriunt, et defendent. Et ideo signanter dicit *ascendentem de terra* idest nutritam et defensam ab amatoribus terrenorum. Sed eorum finis descensus est, cum in principio per superbiam et operationem diaboli ascendant. ps. 72. v. 18. *dejecisti eos dum allevarentur*.

§. Sequitur de potestate, quam habebit Antichristus a diabolo, Deo permittente, et haec potestas erit quantum ad miracula faciendae Apoc. 13. v. 2. *Et dedit illi* scilicet Antichristo, *draco virtutem (suam)* idest diabolus faciendi miracula secundum quod dicit glos-

sa (1). Sed miracula fiunt ad manifestationem Dei; sed Deus non manifestabitur per opera Antichristi; ergo non erunt miracula. Item diabolus non habet potestatem nisi in naturalibus, et non in libero arbitrio (2). Respondeo. verum est, quod non erunt miracula, sed magis mirabilia; (3) miraculum enim, ut dictum est, fit ad cognoscendum Dei virtutem. Habebit etiam posse ad seducendum multos. Unde sequitur *Et dedit illi draco virtutem et potestatem (magnam)* seducendi scilicet multos, ita quod dum dicit *virtutem* refertur ad potentiam miraculorum; cum autem dicit *potestatem* ad potestatem seductionis. (5)

§. Sexto quaeritur de usu potestatis Antichristi, et de progressu quantum ad duo: pri-

(1) Interlinearis jara citata.

(2) Hinc pluvia et venti, et quaecumque solo motu locali fiunt, possunt causari a daemonibus 12. q. 80. 2. At in liberum arbitrium nullum directe exercere possunt inluxum absolutum neque sunt causa peccatorum nostrorum directe, sed indirecte scilicet persuadendo vel proponendo aliquid appetibile 12. q. 75. 3.

(3) V. 1. q. 110. 4. ad 2.

(4) V. 1. q. 114. 4. ad 1. et rursus videatur de miraculis Antichristi falsis 22. q. 178. 1. ad 2.

mo quantum ad se, secundo quantum ad suos. De primo dicitur Apoc. 13. v. 7. *Et datum est illi scilicet Antichristo bellum facere cum sanctis et vincere eos. Datum* idest permissum a Deo, quia nihil habebit nisi quantum ei dabitur permissione divina. Et ex seipso nihil nisi propria malitia (poterit) facere bellum cum sanctis per blandimenta et promissiones, et commissiones, et exhortationes, et vincere eos corporaliter tantum si sunt praedestinati, vel spiritualiter aliquos, qui non sunt praedestinati. Quos enim per fraudolentiam non poterit frangere aperte debellabit per violentiam. Dan. 11. v. 40. *ingredietur terras et conteret et pertransiet* quia scilicet non inveniet resistantiam, et ibidem dicitur v. 41. *et introibit in terram gloriosam et multi corruent*; quia ei resistere non poterunt propter ipsius potentiam. Dan. 11. v. 21. 22. *Obtinebit regnum in fraudolentia et brachia pugnantis expugnabuntur a facie ejus et conterentur.* Secundo de usu potestatis ejus quantum ad suos Apoc. 16. v. 13. *vidi de ore draconis, et de ore bestiae* idest Antichristi (1) *exire*

(1) Os Draconis idest daemonis, et os Antichristi sumun-

*tres spiritus immundos per quos intelliguntur pseudo-prophetae et pseudo-apostoli, qui ab Antichristo mittentur in orbem terrarum. Qui dicuntur spiritus propter subtilitatem et astutiam malitiae, quam in decipiendo habebunt. Sed immundi dicuntur per sordida opera nequitiae et iniquitatis. Exire dicuntur non quocumque modo, sed in modum ranarum exeuntium scilicet de luto; sic et isti lutosi erunt per luxuriam et pravam operationem. ps. 52. v. 1. *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus.* Ose. 1. v. 10. *facti sunt abominabiles sicut ea quae dilexerunt* Assimilantur etiam ranis propter eorum loquacitatem, et verbositatem, et propter fidei quietem, quam auferent per faentis doctrinae Antichristi disseminationem. Hi sunt inimicus homo, qui in agro domini superseminavit zizaniam Matth. 13. v. 25. Iob. 16. v. 21. *verbosi amici mei.* Et alibi (Iob. 11. v. 2.) *nunquid vir verbosus justificabitur?* quod idem est ac non, sed damnabitur. Et bene dicuntur*

veluti pro eodem, et recte quidem daemon et Antichristus sunt unum tantum caput malorum: quia Antichristus dicitur caput eo quod in eo reperietur plenissime malitia diaboli 3. q. 8. 8. ad 1.



tur (1) tres propter infelices tres miseras mundi, quas sequentur, de quibus 1. Ioan 2. v. 16; *Omne quod est in mundo concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum et superbia vitae.* Vel tres dicuntur quia sacramentum (2) Trinitatis impugnabunt, et spiritualiter, et principaliter Baptismum fieri prohibebunt Dan. 11. v. 27. 30. 31 *Cor eorum erit ut malefaciant, et mendacium loquantur adversus testamentum sanctum, (3) et polluent sanctuarium fortitudinis, et auferent iuge sacrificium, et dabunt idest praedicabunt abominationem, in desolationem idest Antichristum.*

Item potest exponi praedicta auctoritas de malis advocatis. (4) Dicit ergo *vidi de ore draconis et de ore bestiae idest diaboli exire*

(1) Scilicet spiritus immundi.

(2) Id est Mysterium

(3) Vulg. *Duorum quoque regum cor erit ut malefaciant, et ad mensam unam mendacium loquentur etc.*

(4) Expositio de malis advocatis etiam habetur in glossa citata. Nam ait per istos tres spiritus immundos significantur mali relatores, advocati dolosi et adulatores, qui sua voracitate mundi potentes excitant ad contentiones. Vid. in Glossa or. lyr. moraliter n. 12.

*tres spiritus immundos in modum ranarum;* per quos spiritus possunt significari tria genera advocatorum, qui ut ranae pacem et quietem hominum perturbant; viventes in luto deliciae, et falsas leges fingunt et allegant, contra quos dicitur Isa. 10. v. 1. *vae qui conditis leges iniquas.* Alii veras male esponendo depravant, ut possint vincere quaestiones per falsam legum expositionem, ut postea melius ab eis remunerentur, et manus eorum muneribus impleantur, contra quos Isai. 5. v. 20. 23. *vae qui dicitis bonum malum etc. vae qui justificatis impium pro muneribus et justitiam justi auferitis ab eo.* Tertii, qui per deceptiones frivolas et inutiles causas ampliant et dilatant, et fovent causas injustas scienter Sap. 1 v. 1. *diligite justitiam qui iudicatis terram.* Item de ore bestiae dicuntur exire, causa superbiae et vanitatis (1) quam habent. superbiunt enim in suis advocacionibus, et clamant et inflantur ut ranae; scilicet ut videantur ab adversariis frangi. Item fovent causas, et defendunt causa laudis, ut scilicet per hoc pos-

(1) In cod. varietatis. Sed est error amanuensis.